

*Слатвінська Олена,
кандидат біологічних наук,
старший науковий співробітник
лабораторії технологій професійного навчання
Інституту професійно-технічної освіти НАПН
України
м. Київ*

ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПТНЗ

Анотація. Сучасне суспільство характеризує якість виховання людини відповідально до стану довкілля, власного здоров'я, здоров'я оточуючих, як до найвищих суспільних цінностей. Суттєвим компонентом структури особистості, отриманою людиною процесі навчання, професійної діяльності і шляхом взаємодії з соціальним середовищем є екологічна компетентність.

Ключові слова: екологічна компетентність, ПТО, ПТУ.

Аннотация. Современное общество характеризует качество воспитания человека в духе ответственного отношения к состоянию окружающей среды, к собственному здоровью, здоровью окружающих, как к наивысшим общественным ценностям. Существенным компонентом структуры личности, в котором фокусируется ее жизненный опыт, полученный человеком в процессе получения образования, профессиональной деятельности и путем взаимодействия с социальной средой является экологическая компетентность.

Ключевые слова: экологическая компетентность, ПТО, ПТУ.

Abstract. Modern society is characterized by the quality of education, in the spirit of responsible attitude to environmental conditions, to their own health, the health of others, as to the highest social values. An essential component of the structure of personality, which focuses its experience gained in the course of human education, professional activities, and through interaction with the social environment is environmental competence.

Keyword: environmental competence, vocational schools, vocational education.

Постановка проблеми. Основною метою освіти є виховання людей у дусі відповідального ставлення до довкілля, здоров'я інших людей, до власного здоров'я як найвищої соціальної цінності. Кваліфікований персонал повинен уміти орієнтуватись на ринку праці, постійно самовдосконалюватись з урахуванням змін у стратегії розвитку, технологіях, самостійно працювати з інформацією, приймати рішення у нестандартних ситуаціях виробництва.

Професійно – технічна освіта (ПТО) в зв'язку з соціально – економічними, політичними, духовними і моральними змінами, які характеризують сучасне суспільство, потребує змін для досягнення нової якості кінцевого результату – формування екологічної компетентності випускників професійно – технічних навчальних закладів (ПТНЗ).

Постановка проблеми. Потік інформації в сучасному світі вимагає використання методів навчання, які будуть ефективно передавати відносно великий обсяг знань, забезпечать високий рівень майстерності. Інтерактивні технології навчання формують компетентність, критичне мислення, здатність до діалогу, розширюють пізнавальні можливості в надбанні та використанні інформації, є основою для формування навичок у майбутній професійній діяльності [4,6]. Технології навчання є набором інструментів і методів теорії відтворення на основі навчання для успішної реалізації цілей професійної освіти.

Актуальність дослідження та публікації щодо проблеми. Система професійної освіти і навчання (ПОН) в Україні в даний час знаходиться на перетині використання традиційних технологій та інтерактивних методів навчання [1,2]. Освіта в ПТНЗ повинна бути спрямована на здобуття екологічних знань, навичок молодих людей про екологічні наслідки поведінки, культури, сприяти формуванню позитивного ставлення до здоров'я [5-8]. Для рішення цієї проблеми потрібний новий рівень вдосконалення навчального процесу шляхом пошуку і впровадження нових методів навчання не тільки спеціальних дисциплін, а й реалізація програм

Протокол засідання Вченої ради № 9 від 28 вересня 2015 року

ПОН в екологічній безпеці і здоров'язберігаючій діяльності, про що свідчить роботи Д. Бойчук, О. Герасимчук, О. Гуренкової, Н. Величко, І. Павленко, Д. Кавторадзе, В. Капустіна, Л. Лук'янової [5]. У працях А. Балакірева, О. Вакуленка, Л. Ващенко, Л. Жаліло, Н. Комарова, Р. Левіна, С. Омельченко, О. Яремко обговорюються технології, адаптовані до сучасних умов, націлені на формування здорового способу життя. Теоретики і практики О. Беспалько, О. Стойко, О. Пісоцька, В. Оржеховська, В. Петрович, Л. Сущенко, С. Терницька запропонували нові соціально-педагогічні технології формування здорового способу життя для дітей та молоді [7, 8].

Мета статті – розглянути ідею формування екологічної компетентності випускників професійно-технічної освіти через призму змін їх мислення.

Виклад основного матеріалу. Закони України безпосередньо не наголошують на проведенні здоров'язберігаючої діяльності та і формування позитивної мотивації до здорового способу життя у учнів професійно-технічних навчальних закладів. Проте життя вимагає внести корективи до законів України про проф-тех освіту.

Проблема глобального впливу суспільства на природу викликає нагальну потребу органічного запровадження екологічних компонентів у загальноосвітній процес та істотного збільшення його дидактичного навантаження. Це можливо вирішити тільки за наявності сучасної системи екологічної освіти. Екологія як галузь знань набуває інтенсивного поширення, істотно впливає на всю систему освіти, передусім на переорієнтацію цілей загальної середньої та профтех освіти, а також на якість підготовки і перепідготовки фахівців і покликана формувати широкий погляд на навколишній світ, людство та природу [10].

Розроблення концептуальних та методологічних принципів піднімає статус сучасної екології на новий шабель у системі наукового знання. Цьому сприятимуть як удосконалення процесу свідомого набуття учнями ПТНЗ екологічних знань, так і підвищення ефективності учбового процесу. Екологізація освіти органічно пов'язана з гуманізацією системи освіти в

Протокол засідання Вченої ради № 9 від 28 вересня 2015 року

цілому. Наразі існують різні точки зору, щодо цілепокладання екологічної освіти. Зокрема І.Д. Зверев головною метою екологічної освіти вважає формування екологічної культури [3]. На думку багатьох сучасних науковців, у сучасній екологічній освіті наголос необхідно робити не на оцінюванні знань законів природного середовища, а на рівні екологічної вихованості, екологічної відповідальності учнів. Так, С.В. Шмалей головною метою й результатом сучасної екологічної освіти і виховання [10] називає формування екологічної компетентності учнів, яку дослідниця трактує як інтегральний особистісний розвиток школяра, що об'єднує нормативний, когнітивний, емоційно-мотиваційний та практичний компоненти й забезпечує здатність виокремлювати, розуміти, оцінювати сучасні екологічні процеси, спрямовані на забезпечення екологічної рівноваги та раціонального природокористування. Для цього необхідно проводити екологізацію навчально-виховного процесу всіма блоками навчальних планів, вводити нові нормативні і спеціалізовані екологічні курси, створювати профільні еколого-природничі освітні інституції різного рівня, поглиблене вивчення ряду предметів. Саме такий підхід, на думку науковців, сприятиме перетворенню декларативної екологічної свідомості на таку, що відповідатиме конкретному ставленню до навколишнього природного середовища, оскільки вплив моральних закликів, епізодичних інформацій є здебільшого тимчасовим. Для створення педагогічної системи з формування ціннісного ставлення до екологопозитивної мотивації на збереження довкілля, здоровий спосіб життя, необхідно, перш за все, забезпечити умови для того, щоб всебічна діяльність учнівської молоді й педагогічного колективу мала екологоспрямований характер. Основна діяльність учнівської молоді – навчальна; окрім неї учні беруть участь в різних виховних заходах. Навчання та виховання мають відповідати поставленим завданням збереження навколишнього середовища, зміцнення і профілактики здоров'я.

Дієву природоохоронну діяльність у професійно-технічному навчальному закладі можна забезпечити за різними освітніми моделями, Протокол засідання Вченої ради № 9 від 28 вересня 2015 року

через зміст і технологічні особливості навчальної і виховної роботи. Так, однопредметна освітня модель формування навичок захисту довкілля базується на визначених навчальними планами і програмами окремих предметів, спецкурсів, які мають включатися до навчального плану підготовки з робітничої спеціальності за рахунок його варіативної частини (вибір предмету навчальним закладом). Багатопредметна модель передбачає екологізацію усіх навчальних дисциплін, як загальноосвітніх, так і загальнопрофесійних, професійно-теоретичних і професійно-практичних. За результатами досліджень різних авторів, найоптимальнішою виявляється третя – комбінована або змішана освітня модель, яка передбачає поєднання переваг попередніх двох: екологізацію всіх навчальних предметів, введення спецкурсу та орієнтацію виховної і позанавчальної роботи на формування ціннісного ставлення до навколишнього середовища і позитивної мотивації на природоохоронну направленість виробничого процесу.

У типових навчальних планах і програмах вказані основні теми та питання, що дозволяє педагогу добирати відповідний матеріал. Для екологізації загальноосвітнього та професійно-теоретичного предмету при відборі інформації необхідно надати перевагу тій, що має найбільший екологоформуючий потенціал. Так, для диктантів або перекладів з української мови добираються тексти, що містять інформацію про збереження довкілля, фактори, що впливають на його стан, запобіжні заходи по недопущенню аварій та екологічних катастроф [9]. До змісту дисциплін професійно-теоретичної підготовки робітників з професії „Плодоовочівник”, доречно включити матеріал про значення для здоров'я людини кожного овочу або фрукту, технологія вирощування якого вивчається. Педагог має скласти такі ситуаційні задачі, при вирішенні яких яскраво і точно акцентується увага учнів на вплив умінь та навичок практичної діяльності плодоовочівника на якість продукції, а значить і здоров'я людини. Викладання професійно-теоретичних і практичних дисциплін для будівельних професій вимагає включення інформації про організацію

Протокол засідання Вченої ради № 9 від 28 вересня 2015 року

безпечного будмайданчика, дію будівельних матеріалів на шкіру людини, її дихальну систему, організм у цілому, на доцільність ергономічних положень в процесі роботи тощо. Аналогічно для фахових предметів промислових робітничих професій необхідно добрати навчальну інформацію про вплив матеріалів, умов праці на організм людини. Це допоможе закріпити знання з «Охорони праці» і сприятиме формуванню ціннісного ставлення до здоров'я людини та довкілля. В процесі екологізації будь-якого навчального предмету доцільно в учнів формувати навички самостійного пошуку інформації (підготовка міні-повідомлень), аналізу навчальної природоохоронної інформації, в цілому формувати екологоспрямоване аналітичне мислення тощо.

Інформація, яка включається до змісту навчального предмету або спецкурсу має бути науково обґрунтованою і відповідати віковим особливостям вихованців. Крім того, великого значення набуває:

1) відповідність змісту потребам, інтересам, та ціннісним орієнтаціям учнівської молоді, що надає змісту особистісної значущості. Тільки те, що особливо значуще для особистості виступає мотивом і метою її діяльності [7]. Саме така відповідність забезпечує єдність навчальної мети і навчального мотиву;

2) здатність змісту викликати емоції різного характеру. Емоції як особистісні переживання моменту, суб'єктивне ставлення дозволяють усвідомити особистісну значущість подій, фактів, предметів, діяльності тощо.

На заняттях із спецкурсу «Здоровий спосіб життя» учні ПТНЗ поступово розвивають і засвоюють уміння та навички здорової поведінки, наприклад, навички оцінки ситуації з точки зору ризику для власного здоров'я; організації раціонального режиму життєдіяльності з урахуванням вікових, статевих, морфо-функціональних та професійних особливостей в конкретних зовнішніх умовах; навички вибору продуктів харчування та дотримання принципів раціонального харчування; особистої гігієни;

Протокол засідання Вченої ради № 9 від 28 вересня 2015 року

комунікативні навички тощо. Важливо не просто забороняти щось, і говорити, що це шкідливо для навколишнього середовища, власного здоров'я, а пояснювати у науково обґрунтованій, але доступній формі, з наведенням прикладів із особистісного життя, життя однолітків учнів. Наприклад, всім відома шкідливість солодких газованих напоїв, зокрема «Кока-коли». Повідомляючи учням, що до її складу входить ортофосфорна кислота, підкресліть, що вона також міститься в хімічних засобах для боротьби із вапняним осадом та іржею. Під час заняття з підлітками, необхідно звернути їх увагу на зв'язок між запальними урологічними захворюваннями та улюбленою одежею із заниженою талією, особливостями нижньої білизни.

Дієвість комбінованої освітньої моделі формування ціннісного ставлення до здоров'я і позитивної мотивації на здоровий спосіб життя в учнівської молоді підвищується при застосуванні сучасних інтерактивних методик навчання, особливо на заняттях спецкурсу. Добре зарекомендували себе тренінгові заняття, де акцент навчання зміщується з пізнавального компоненту ціннісного ставлення до навколишнього середовища на емоційно-мотиваційний та діяльнісний.

Результативним засобом формування в учнів емоційно-мотиваційного компоненту на заняттях спецкурсу та у виховній позанавчальній роботі виступають відеоматеріали, художні та документальні фільми, які викликають емоції, інтерес в учнів, що необхідно для створення мотивації. Обговорення відеоматеріалів допомагають учням усвідомити і свої емоції, і свої ставлення, і власну поведінку (відбувається активне самопізнання). Педагог, який володіє навичками роботи на комп'ютері та має доступ до мережі Інтернет, легко знайде потрібну відеоінформацію на тематичних сайтах, організує колективний перегляд нового фільму в найближчому кінотеатрі.

При такій організації навчально-виховного процесу включаються механізми внутрішньої активності особистості у його взаємодії із оточенням.

Стає можливим самопізнання і самовдосконалення учня у формуванні ціннісного ставлення до навколишнього середовища, власного здоров'я. Самовдосконалення відбувається у формі самоосвіти та самовиховання [8]. Ознаками екологоспрямованої самоосвіти, розвитку пізнавального компоненту ціннісного ставлення до стану довкілля і власного здоров'я можуть виступати зацікавленість учня такими питаннями, пошук і читання статей у періодичних виданнях, перегляд телевізійних передач. Розвиток діяльнісного компоненту ціннісного ставлення до вищезгаданих проблем проявляється в активній участі учня у природоохоронних та здоров'яспрямованих організованих навчальних та позанавчальних заходах, набутті ознак або елементів здорового способу життя в поведінці.

Самовдосконалення є необхідною педагогічною умовою для успішної реалізації фактору мотивації учнів щодо здорового способу життя. В ході систематичного самовиховання відбувається самопізнання, в якому учень використовує самостереження, самоаналіз, самооцінку [8]. Потім учень привчається планувати, контролювати і регулювати процес самовиховання. Слід зауважити, що ефективність формування ціннісного ставлення до екологічного середовища і здоров'я, як власного, так і оточуючих, в процесі самовиховання учня значною мірою залежить від педагогічного керівництва. Тобто, такі фактори, як діяльність педагогічного колективу і діяльність учнів тісно пов'язані між собою, а значить і їх організаційно-педагогічні умови також.

Діяльність педагогічного колективу не обмежується організацією і плануванням екологоспрямованого навчально-виховного процесу. Важливою умовою досягнення мети виступає особистість педагога. Постає необхідність критично переглянути спосіб життя наставника, внести в нього корективи у разі потреби, а потім навчати і виховувати учнів як того вимагають сучасні умови.

Націлювати навчальний процес на збереження, зміцнення і формування природоохоронних навичок допомагає система стимулювання,

Протокол засідання Вченої ради № 9 від 28 вересня 2015 року

яка також розглядається нами як одна з основних умов успішності екологоспрямованої діяльності в ПТНЗ. Відомо, що стимули спричиняють усвідомлення людиною своїх потреб і на основі мотивів і орієнтацій допомагають вибору найбільш цінних у соціальному і особистісному плані [6]. Стимулювання сприяє перетворенню зовнішнього фактору впливу на внутрішні спонукання особистості, спрацьовує психологічний механізм перетворення уявних мотивів в реально діючі. Найпоширенішими різновидами стимулів виступають заохочення та покарання, але більш дієвими будуть власний приклад, система перспектив, вище місце, статус в структурі міжособистісних стосунків, розвиток особистості. Система стимулювання і покарань добре працює при організації змагання між навчальними групами на визначення найкращої. В багатьох професійно-технічних навчальних закладах проводиться визначення рейтингу групи, тому доречно включити до нього такі показники, які характеризують спосіб життя (участь у екологоспрямованих заходах закладу (виховні години, тематичні вечори, змагання, перегляди художніх фільмів та ін.), дотримання особистої гігієни, кількість пропущених занять у зв'язку із захворюванням, паління, лихослів'я, тощо).

Таким чином, провідними організаційно-педагогічними умовами дієвого використання факторів екологоспрямованої діяльності в професійно-технічних навчальних закладах вважаємо організацію навчально-виховного процесу за змішаною (комбінованою) моделлю, відбір емоційного, особистісно-значущого, екологоспрямованого змісту навчання і виховання; оптимальний відбір методів навчання і виховання; гуманістичні взаємовідносини між учасниками навчально-виховного процесу; безпосереднє включення учнів в екологоспрямовану діяльність професійно-технічного навчального закладу; психологічну та методичну готовність педагогічних працівників до екологоспрямованої діяльності; систему стимулювання природоохоронної діяльності учнів і педагогів; планування,

контроль і корекцію екологоспрямованої навчальної і виховної діяльності відповідно до потреб навчального закладу.

Екологічна освіта у професійно-технічних навчальних закладах має бути цілісною узгодженою системою процесів навчання, виховання й розвитку особистості на засадах екологізації, яка спрямована на формування морально-етичного ставлення до навколишнього середовища у процесі професійної самореалізації та у повсякденному житті.

Інноваційна діяльність у ПТНЗ, впровадження в навчально-виховний процес нетрадиційних технологій навчання вимагають науково-методичного забезпечення. Спрямованість науково-методичної роботи має визначатися сьогоденням та перспективами розвитку професійних навчальних закладів, які мають постійно обґрунтовано коригувати зміст, визначати форми та методи навчально-виховної діяльності, розробляти та випробовувати нове дидактичне забезпечення навчального процесу, нові прогресивні технології навчання [2, 3]. Для успішного управління в умовах модернізації професійного навчання варто опиратися на специфіку цієї діяльності, яка висуває до людини наступні вимоги: компетентність, гідність і відповідальність; почуття нового й уміння ризикувати; чутливість і рухливість; високу працездатність; вміння грамотно працювати з інформацією. Спрямуванню інноваційних педагогічних технологій на модернізацію професійної підготовки сприятимуть зміни структури управління ПТНЗ та змісту функціональних обов'язків заступників, створення в навчальному закладі оптимальних умов: мотиваційних, кадрових, матеріально-технічних, фінансових, науково-методичних, організаційних, інформаційних, нормативно-правових.

Незважаючи на поодинокі дослідження названих проблем, все ж не досить науково обґрунтованими залишаються основи формування екологічної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах. Сучасний темп життя примушує вирішувати першочергово ці нагальні питання сьогодення.

Висновки. Вже давно назріла необхідність формувати екологічну компетентність, позитивну мотивацію на здоровий спосіб життя у своїх учнів шляхом використання інноваційних технологій навчання в умовах стандартизації професійної освіти. Поняття компетенції містить набір знань, навичок і відноси, які дозволяють людині ефективно працювати і виконувати певні функції для досягнення певних стандартів у професійній сфері. Необхідність пошуку методів формування екологічної компетентності випускників професійно-технічних навчальних закладів є невідкладним завданням для профтехосвітян.

Література

1. Гаврилюк О.О. Спрямування освітніх інноваційних процесів на модернізацію професійного навчання// Педагог професійної школи [Текст]: Методичний посібник (за матеріалами Всеукраїнського на Спрямування освітніх інноваційних процесів на модернізацію професійного навчання уково-методичного семінару «Інноваційні методики у професійній підготовці кваліфікованих робітників (21 вересня 2009 р.)» / За заг. ред. Т.М.Герлянд. – К.: ІПТО НАПН України, 2009. - Вип. 1. – С.21-31.
2. Долгоруков А. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения / Долгоруков Александр Михайлович. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.vshu.ru/lections.php?tab_id=3&a=info&id=2600 / evolkov.net/learn/.../case.study.html
3. Зверев И.Д. Экологическое образование и воспитание : узловые вопросы // Экологическое образование : концепции и технологии: Сб.научн.тр.- Волгоград: Перемена, 1996. – С.72-81.
4. Інтерактивні технології навчання / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко, Г. І. Коберник та ін. – К. : Наук. світ, 2004. – 85 с.
5. Лук'янова Л.Б. Теорія і практика екологічної освіти у професійно-технічних навчальних закладах : дис. ... доктора пед. Наук : 13.00.04 / Лук'янова Лариса Борисівна. – К., 2006. – 465 с.

6. Лях Т. Л. Використання інтерактивних методів у програмах з формування здорового способу життя / Т. Л. Лях, Т. В. Журавель // Основи громадського здоров'я: теорія і практика : навч.-метод. посіб. / [Т. П. Авельцева, Т. П. Басюк, О. В. Безпалько] ; за заг. ред. О. В. Безпалько. – Ужгород : ВАТ «Патент», 2008. – С. 152–216.
7. Мамедов Н.М., Суравегина И.Т. Технология определения уровня подготовки учащихся по экологии (поиски оснований) // Экологическое образование: концепции и технологии : Сб.науч.тр. – Волгоград:Перемена, 1996.- С.127-138.
8. Оржеховська В.М. Здоровий спосіб життя : навч.-метод.посіб. / В.М. Оржеховська, О.О. Єжова. – Суми : Видавництво СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2010. – 188 с.
9. Тексти диктантів для учнів загальноосвітніх (усіх типів), професійно-технічних та вищих (I-II рівнів акредитації) навчальних закладів з питань профілактики туберкульозу. – К.: НМУ, 2002. – 16 с.
10. Шмалей С.В. Система екологічної освіти в загальноосвітній школі в процесі вивчення предметів природничо-наукового циклу : Монографія / Херсонський держ.ун-т.- Херсон:2004.- 369 с.